

Гаухман М.В.

УДК 94(477.4)«1905/1914»

КОНСЕРВАТИВНО-ОХОРОННІ СИЛИ РОСІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1905–1914 РР.)

Проблеми створення української громадянської нації роблять актуальними вивчення історичного досвіду взаємодії держави й громадськості в процесах націотворення. Негативним прикладом проведення національної політики, спрямованої на дискримінацію національних спільнот і боротьбу з національними рухами, була діяльність консервативно-охоронних сил Російської імперії в період загострення національного питання, викликаного Першою російською революцією (1905–1907 рр.).

Революційні події 1905 р. поставили самодержавний режим під загрозу існування. Супротивником революції були консервативно-охоронні сили, які обстоювали в громадському житті імперії постулати тріади графа С. Уварова – «православ'я, самодержавство, народність». До таких монархічних сил належали упривілейовані соціальні групи, – регіональна бюрократія, російське поміщицтво й православне духовництво, а також політичні інститути – праві партії. Одним із центрів діяльності консервативно-охоронних сил був такий поліетнічний і поліконфесійний регіон, як Правобережна Україна, у якому ворогів самодержавства монархісти вбачали в українському, єврейському та польському національних рухах.

Консервативно-охоронні сили Російської імперії досліджуються в сучасній українській і російській історіографії. В українській історіографії вивчаються такі проблеми: 1) державне управління в українських губерніях Російської імперії; 2) діяльність політичної поліції в Наддніпрянській Україні; 3) громадська діяльність Російської православної церкви в українських губерніях Російської імперії; 4) діяльність правих партій у Наддніпрянській Україні.

Інститут київського, подільського та волинського генерал-губернатора і формування російської бюрократії на Правобережній Україні вивчається в працях В. Шандри [1; 2; 3]. Процес формування російської бюрократії розглядається авторкою крізь призму політики «обрусіння» регіону після Січневого повстання (1863–1864 рр.), що виявлялася в заміні поляків росіянами на посадах чиновників і встановленню контролю місцевої влади за органами дворянського самоуправління.

Політичній поліції Російської імперії на матеріалах Наддніпрянської України присвячена низка праць сучасних дослідників. У дисертаційному дослідженні М. Щербака охарактеризована система органів політичної поліції та судової влади, а також проведено джерелознавчий аналіз документів судово-поліційних органів влади [4]. У монографії О. Ярмиша вивчається діяльність апарату політичної поліції, судів і прокуратури Російської імперії в боротьбі з революційним рухом у Наддніпрянській Україні [5]. Невизначеними в цих працях залишилися способи протидії національним рухам з боку політичної поліції.

Потужною громадською організацією, яка була політичним союзником самодержавного режиму та провідником русифікаційного курсу уряду на Правобережній Україні була Російська православна церква. У монографіях Г. Надтоки вивчаються громадська позиція Церкви та міжконфесійні, православно-католицькі, відносини [6; 7]. У монографії С. Жилюка досліджується зокрема церковно-братський рух, спрямований на русифікацію Волині після Січневого повстання (1863–1864 рр.) [8]. Російська православна церква в українській історіографії розглядається як провідник курсу самодержавного режиму на русифікацію українського населення та провідна політична сила, яка орієнтувалася на поширення монархічних настроїв серед українського селянства.

Місцю правих партій, т. зв. «чорносотенців», у громадському житті Наддніпрянською Україною присвячена монографія І. Омелянчука [9]. Особливу увагу дослідник приділив Правобережжю, що було центром діяльності правих партій [9, с. 36-110].

У сучасній російській історіографії вивчалися такі проблеми історії консервативно-охоронних сил: 1) місцеві органи влади та політична поліція Російської імперії; 2) діяльність російських правих партій.

Інститутам губернатора і генерал-губернатора присвячена праця Л. Лисенка, у якій розглядаються процес формування адміністративних інститутів і повноваження місцевих високопосадовців [10]. Повноваження Департаменту поліції Міністерства внутрішніх справ і структура вертикалі політичної поліції розглядаються в монографії З. Перегудової [11].

Політичним інститутом, який підтримував самодержавний режим у проведенні національної політики, були праві партії. Першою узагальнювальною працею з історії правих партій, т. зв. «чорносотенців», є монографія С. Степанова [12]. Діяльність правих партій у період активізації громадського життя імперії та Першої світової війни висвітлюється в монографії Ю. Кірьянова [13]. Детальний розгляд історії правого руху здійснений у монографії І. Омелянчука, колишнього українського історика. Автор висвітлює процеси формування правих партій, основні напрямки діяльності партійних комітетів та консервативно-охоронну ідеологію монархічної громадськості [14].

У дослідженнях наших попередників вивчалися окремі консервативно-охоронні сили, але невисвітленою залишилася взаємодія монархічних сил у сфері національного питання. Відтак мета нашої праці – визначити роль консервативно-охоронних сил Російської імперії в проведенні національної політики на Правобережній Україні під час Першої російської революції (1905–1907 рр.) та пореволюційний період (1907–1914 рр.).

Бюрократія на Правобережній Україні складалася переважно з росіян («великоросів») за походженням [15, арк. 4 зв.]. Росіяни служили в Південно-Західному краї (офіційна назва Правобережної України) як провідники русифікації регіону, позаяк полякам після Січневого повстання (1863–1864 рр.) та євреям, які представляли міське освічене населення Правобережжя, було заборонено вступати на державну службу. Для забезпечення притоку росіян у Західний край, включно з Правобережжям, жалування чиновників було

**КОНСЕРВАТИВНО-ОХОРОННІ СИЛИ РОСІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ
НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1905–1914 РР.)**

з 1864 р. вищим на 50%, ніж жалування чиновників у центральних губерніях Росії [16, № 40656]. До того ж такий порядок формування бюрократії сприяв централізації влади, бо унеможливив появу впливової регіональної еліти, яка володіла б адміністративним ресурсом.

Адміністративно-поліцейний апарат, який проводив національну політику, складався з вертикалі місцевої адміністрації та вертикалі поліцейської поліції. Місцева адміністрація утворювалася на Правобережній Україні київським генерал-губернатором і губернськими правліннями Київської, Подільської та Волинської губерній на чолі з губернаторами. Генерал-губернатор був представником Міністерства внутрішніх справ з надзвичайними повноваженнями, покликаним координувати діяльність центральних і місцевих органів влади [10, с. 166-167]. Надзвичайний характер посади генерал-губернатора призводив до максимальної персоналізації відповідальності чиновника перед урядом: генерал-губернатори не мали власних регіональних урядів і навіть заступників. Наявність інституту генерал-губернатора на Правобережній Україні обумовлювалося російсько-польським етнополітичним протистоянням у регіоні та єврейським питанням [17, с. 197]. Вертикаль поліцейської поліції на Правобережній Україні складалася з Київського охоронного відділення (1903–1913 рр.), Південно-Західного районного охоронного відділення (1907–1913 рр.) та трьох губернських жандармських управлінь, які підпорядковувалися Департаменту поліції Міністерства внутрішніх справ.

Соціальною базою самодержавного режиму було російське поміщицтво. Російські землевласники вважали себе за «елемент більш культурний», порівняно з українськими селянами, спроможний відіграти провідну роль у місцевих справах [18, арк. 6 зв.]. Міцним позиціям на Правобережній Україні російське поміщицтво було зобов'язано зусиллям уряду, спрямованими на витіснення польського поміщицтва з регіону після Січневого повстання (1863–1864 рр.). Польські дворяни були нерівноправними російськими підданими: вони з 1865 р. не мали права купувати землю в Західному краї (офіційна назва західних губерній Російської імперії) [19, № 42759]. Російське землеволодіння на Правобережжі підтримувалося урядом: з 1864 р. російські поміщики отримували казенні позички на купівлю маєтків [20, с. 69-71]. Результатом такої політики було досягнення на початку ХХ ст. переваги російського землеволодіння над польським у Київській і Подільській губерніях, але у Волинській губернії – збереглася незначна перевага польського землеволодіння. Однак маєтки російських поміщиків були значно дрібнішими за польські маєтки [21, арк. 183-183 зв.].

Складовою частиною консервативно-охоронних сил було православне духовництво, яке вважалося сучасниками однією з опор самодержавного режиму на Правобережній Україні [18, арк. 6 зв.]. Православне духовництво регіону було українського походження, а тому для русифікації священників церковні ієрархи та викладачі семінарій направлялися на Правобережжя із центральних губерній Росії [22, с. 206-210]. Політика церковних ієрархів, спрямована на посилення монархічних поглядів священників і селян, зробила з духовництва впливову консервативно-охоронну силу.

Особливістю громадського життя Російської імперії було поєднання православного духовництва, російського поміщицтва та монархічної інтелігенції в лавах правих партій як провідників монархічного руху. Так, на Правобережжі церковні ієрархи тиснули на приходських священників, щоб ті вступали до лав чорносотенних партій і займалися партійною роботою серед українських селян [23, с. 18-19].

Масовою правою партією на Правобережній Україні був «Союз російського народу» (далі – СРН). Протягом 1906–1907 рр. лише в Київській губернії з'явилося 12 відділів цієї партії, а кількість сільських філій партії досягло, за офіційними даними, 200 осередків. Найбільшими відділами СРН на Київщині були Київсько-Подільський відділ на чолі з Т. Мілкіним і Київський губернський відділ на чолі зі священником Ф. Сінкевичем. Чисельність прихильників СРН в Київській губернії оцінюється в 11 тис. чол. [9, с. 26-32].

Центр православ'я на кордоні з католицьким світом, Свято-Успенська Почаївська Лавра, перетворився й на центр російського націоналізму, коли при монастирі в 1906 р. постав Почаївський відділ СРН, який очолював архімандрит Віталій (Максименко), настоятель Лаври. Покровителем чорносотенної організації був Волинський архієпископ (до 1906 р. – єпископ) Антоній (Храповицький), правий публіцист [24; 25]. Волинські церковні ієрархи тиснули на приходських священників, щоб ті організовували місцеві відділення Почаївського відділу СРН, взявши під покровительство «простих мужиків» [26]. Почаївський відділ СРН засновував на Правобережжі сільські відділення під проводом місцевих священників. Чисельність членів цієї організації перевищувала 100 тис. чол., а кількість сільських відділень лише на Волині досягала 300 організацій [9, с. 37].

До складу правих партій на Правобережжі входили на однакових умовах як росіяни («великороси»), так й українці («малороси») [15, арк. 4 зв.]. Соціальний склад чорносотенних партій був досить строкатим: партійні лави поповнювали представники інтелігенції, дрібної буржуазії, робітники та селяни [27, арк. 27 зв.]. Представники дрібної буржуазії та нижчих верст населення були незадоволені соціальною дійсністю, але шляхи її зміни вбачали не в реформах або поваленні самодержавного режиму, а навпаки – в боротьбі із загальноросійською опозицією та «іногородцями». Адже праві сили обвинувачували в здійсненні Першої російської революції, яка розхитала існуючий порядок, «визвольний рух» під проводом «іногородців», насамперед євреїв [див.: 28; 29].

Консервативно-охоронним силам була притаманна ворожість до української громадськості та ксенофобія стосовно євреїв і поляків. Українське населення в очах влади та правих сил були не окремою нацією, а «малоросами», етнографічною групою «великого російського народу». Саме під назвою «малороси» селяни Правобережжя зазвичай фігурували в документах місцевої адміністрації [30, арк. 28 зв.; 31, арк. 17-17 зв.].

Український національний рух, який виступав за визнання українців нацією, вважався консервативно-охоронними силами «австрійською» або «польською інтригою», спрямованою на відрив «малоросів» від «великого російського народу» [32, с. 138-572; 33, с. 510]. Саме тому публіцист правої газети «Киевлянин», А. Савенко, у 1912 р. назвав представників української інтелігенції «мазепинцями», тобто зрадниками Росії, які нібито прагнули включити Наддніпрянську Україну до складу Австро-Угорщини [34].

Консервативно-охоронні сили були ворожими до т. зв. «інородців», до яких на Правобережжі належали євреї та поляки. У законодавстві Російської імперії поняття «інородець» використовувалося для позначення євреїв і кочових народів Сибіру та Середньої Азії. Однак з початку ХХ ст. поняття «інородець» почало вживатися в правій публіцистиці для позначення всіх народів, які не належали до «великого російського народу», а відтак – становили, з точки зору монархістів, загрозу для російської держави та російської нації [28, с. 11-12; 35, с. 502-503].

Прихильники самодержавства ототожнювали загальноросійську опозицію з національними рухами недержавних націй. Монархісти вважали опозиціонерів зрадниками Росії, а тому опозиціонери обвинувачувалися в служінні інтересам «інородців». Відтак на Правобережній Україні бюрократи та праві журналісти називали місцевих лібералів «еврействующими» (або «жидовствующими») та «полякующими» [27, арк. 214 зв.; 36]. Консервативно-охоронні сили приписували євреям провідну роль у російському «визвольному русі»: євреї ототожнювалися з революціонерами та лібералами, а російська опозиційна преса вважалася «еврейською» [37, с. 257-259; 38]. Відтак репресивні заходи проти «інородців», насамперед євреїв, були в очах монархістів діями проти загальноросійської опозиції. Найбільшими виявами ксенофобії російської влади були провокаційні заходи проти євреїв – від потурання чиновників єврейським пограмом у жовтні 1905 р. до фабрикації урядом, за ініціативи чорносотенців, «справи Бейліса» (1911–1913 рр.) [див.: 39; 40].

Спільна ворожість до ворогів самодержавного режиму, – представників російського «визвольного руху», української інтелігенції та всіх «інородців», – сприяла об'єднанню консервативно-охоронних сил. Початок налагодження партнерських відносин між урядом, правими партіями та РПЦ припав на період між розпуском Першої Думи та виборами до Другої Думи, коли в звіті голови Ради міністрів П. Столипіна було наголошено на необхідності підтримати під час виборчої кампанії до Другої Думи монархічну пресу та кандидатів правої громадськості [41, с. 85].

Прикладом втілення пропозиції П. Столипіна на виборах до Другої Думи була ситуація в Київській губернії. Київський губернатор А. Веретенніков відкрито співпрацював з правими партіями, що спричинило конфлікт між ним і київським генерал-губернатором В. Сухомліновим, який дистанціювався від правих сил. Тому на посаду в. о. губернатора на час проведення виборів було призначена П. Курлова. Новий губернатор вважав неприпустимою участь чиновників у партійній роботі, а тому не демонстрував свою підтримку монархістів, але шляхом перемов між партійними активістами домігся, щоб представники різних партій об'єднали зусилля та виставили спільним кандидатом у депутати від Києва (за першою міською курією) єпископа Платона (Рожественського), ректора Київської духовної академії [42, с. 74-80].

Незважаючи на урядову підтримку, чорносотенці не змогли стати єдиною проурядовою силою через свій радикалізм і низький рівень організованості [див.: 43; 44]. Так, у звіті Південно-Західного районного охоронного відділення за 1911 р., чорносотенні партії («патріотичні організації») оцінювалися негативно через розбрат усередині партій і «невдалий підбір» партійних активістів [15, арк. 4 зв.]. Місцева адміністрація постійно нарікала на непорядність активістів правих партій у сільській місцевості, хоча й не втручалася в діяльність повітових осередків СРН [27, арк. 23, 207 зв.]. Неорганізованість партійних лав, пояснюється, на наш погляд, політичною кон'юнктурою: до проурядових партій нерідко вступали заради особистої вигоди, а не через політичні переконання.

Російський уряд потребував правої партії, яка була б добре організованою та позбавленою чорносотенного радикалізму. У 1909 р. П. Столипін підтримав створення поміркованої правої партії на чолі з подільським поміщиком П. Балашовим [45, с. 25-27; 46, с. 131-136]. Нова партія отримала назву «Всеросійський національний союз» (далі – ВНС), а її членів сучасники називали «націоналістами». Метою російських націоналістів був захист Російської імперії від «інородців», з якими права громадськість, як вказувалося вище, пов'язувала загальноросійську опозицію [47]. ВНС не мав централізованої структури: місцеві осередки були самостійними організаціями. Офіційно існувало Київське відділення ВНС, але ця організація не мала великого політичного значення. Роль регіональної філії партії відігравав Клуб російських націоналістів (далі – КРН), створений іще в 1908 р. Головною метою КРН проголошувалася боротьба «з польським наступом і українофільством силами самої України» [48, с. 140].

Місцева влада відзначала, що націоналісти під гаслом «Росія для росіян» («Россия для русских») об'єднали «широкі й кращі прошарки суспільства» [27, арк. 27]. Однак жандарми зауважували, що націоналісти не користувалися популярністю [15, арк. 4 зв.-5]. Окрім того, вплив КРН поширився лише на Київщину та Поділля, а на Волині – найбільш міцні позиції мав Почаївський відділ СРН [30, арк. 28 зв.-29]. Саме через елітарний характер організації київських націоналістів, на наш погляд, місцева адміністрація продовжувала підтримувати чорносотенців. Доказом такої підтримки була поява циркуляру київського губернатора про сприяння місцевим осередкам СРН з боку повітової поліції, виданий у 1912 р. [49].

Таким чином, регіональна специфіка діяльності консервативно-охоронних сил на Правобережній Україні виявлялася в наявності інституту генерал-губернатора, покликаного посилити російський вплив на протидію єврейським і польським позиціям, та значному розвитку правого руху, спрямованого на обстоювання позицій «православ'я, самодержавства, народності» в поліетнічному і поліконфесійному регіоні. Взаємодія між консервативно-охоронними силами виявлялася, по-перше, в наданні бюрократією адміністративного ресурсу для правих сил в обмін на підтримку самодержавного режиму з боку

**КОНСЕРВАТИВНО-ОХОРОННІ СИЛИ РОСІЙСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ
НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1905–1914 РР.)**

російського поміщицтва, православного духовництва і правих партій, по-друге, розробці монархічною громадськістю ідеології російського шовінізму, теоретичної бази національної політики Російської імперії.

Перспективними напрямками подальших досліджень національної політики Російської імперії на Правобережній Україні на початку ХХ ст. є вивчення спільної діяльності консервативно-охоронних сил у формуванні й проведенні національної політики щодо окремих національних спільнот – українського, єврейського та польського населення регіону.

Джерела та література:

1. Шандра В. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку ХХ ст. в російському законодавстві : джерелознавчий аналітичний огляд / В. Шандра. – К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1998. – 75 с.
2. Шандра В. С. Київське генерал-губернаторство (1832-1914 рр.) : історія створення та діяльності, архівний комплекс і його інформативний потенціал / В. С. Шандра. – К. : Укр. держ. наук.-дослід. Ін-т архівної справи та документознавства, 1999. – 144 с.
3. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні / В. С. Шандра. – К. : Ін-т історії України, 2005. – 428 с.
4. Щербак Н. Г. Материалы жандармско-полицейских и судебных органов царизма как источник изучения общественно-политической истории Украины (конец XIX века – 1917 год) : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02; 07.00.09 / Н. Г. Щербак. – К., 1993. – 338 с.
5. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку ХХ ст. / О. Н. Ярмиш. – Х. : Консум, 2001. – 284 с.
6. Надтока Г. М. Православна церква і процес українського національного відродження 1900-1917 років / Г. М. Надтока. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1996. – 110 с.
7. Надтока Г. М. Православна церква в Україні 1900-1917 років : соціально-релігійний аспект / Г. М. Надтока. – К. : Знання, 1998. – 270 с.
8. Жилюк С. І. Російська церква на Волині (1793–1917) / С. І. Жилюк. – Житомир : Журфонд, 1996. – 174 с.
9. Омелянчук И. В. Черносотенное движение на территории Украины (1904-1914 гг.) : монография / И. В. Омелянчук. – К. : НИУРВ, 2000. – 168 с.
10. Лысенко Л. М. Губернаторы и генерал-губернаторы Российской империи (XVIII – начало XX века) / Л. М. Лысенко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во МПГУ, 2001. – 358 с.
11. Перегудова З. И. Политический сыск в России (1880 – 1917) / З. И. Перегудова. – М. : РОССПЭН, 2000. – 417 с.
12. Степанов С. А. Чёрная сотня в России (1905-1914 гг.) / С. А. Степанов. – М. : Изд-во ВЗПИ, АО «Росвузнаука», 1992. – 330 с.
13. Кирьянов Ю. И. Правые партии в России. 1911-1917 гг. / Ю. И. Кирьянов. – М. : РОССПЭН, 2001. – 464 с.
14. Омелянчук И. В. Черносотенное движение в Российской империи (1901-1914) / И. В. Омелянчук. – К. : МАУП, 2007. – 744 с.
15. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 2962.
16. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. – СПб., 1867. – Т. XXXIX : 1864. Отделение первое. – № 40457-41318.
17. Записка С. Е. Крыжановского Н. В. Плеве. [11.01.1909 г.] // Национальный вопрос во внутренней политике царизма (XIX – начало XX века) / В. С. Дякин. – СПб. : «ЛИСС», 1998. – С. 197-198.
18. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 639. – Спр. 819.
19. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. – Т. XL : 1865. Отделение второе. – № 42310-42860.
20. Ольшановский Б. Г. Права по землевладению в Западном крае / Б. Г. Ольшановский. – СПб., 1899. – 140 с.
21. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 656. – Спр. 132. – Ч. I.
22. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Б. м. : Українська православна церква в США, 1966. – Ч. 1. – 286+II с.
23. Шип Н. А. Церковно-православний рух в Україні (початок ХХ ст.) / Н. А. Шип. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1995. – 66 с.
24. Антоний (Храповицкий). Что значит быть русским националистом / Антоний (Храповицкий) // Волинские епархиальные ведомости. – 1914. – № 3. – Часть неофициальная. – С. 36-38.
25. Антоний (Храповицкий). Наш национализм и загадка Пушкина / Антоний (Храповицкий) // Волинские епархиальные ведомости. – 1914. – № 4. – Часть неофициальная. – С. 52-54.
26. А. М. Просьба ревнителей Союза русского народа / А. М. // Волинские епархиальные ведомости. – 1913. – № 7. – Часть неофициальная. – С. 124.
27. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 861. – Спр. 259.
28. Будилович А. С. Может ли Россия отдать инородцам свои окраины? / А. С. Будилович. – СПб., 1907. – 75 с.
29. Шульгин В. В. Что нам в них не нравится? / В. В. Шульгин. – М. : Хорс, 1992. – 286 с.
30. ЦДІАК України. – Ф. 442. – Оп. 642. – Спр. 497.

31. ЦДАК України. – Ф. 442. – Оп. 636. – Спр. 679.
32. Щеголев С. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма / С. Щеголев. – К., 1912. – 588 с.
33. Г. Б. Русские и украинцы / Г. Б. // Волинские епархиальные ведомости. – 1913. – № 28. – Часть неофициальная. – С. 509-511.
34. Савенко А. Думы и настроения / А. Савенко // Киевлянин. – 1912. – № 8 (8 января). – С. 1.
35. Слокум Дж. Кто и когда были «инородцами»? Эволюция категории «чужие» в Российской империи / Дж. Слокум // Российская империя в зарубежной историографии. Работы последних лет : Антология / под. ред. М. Долбилова. – М. : Новое издательство, 2005. – С. 502-534.
36. Климык Р. П. О земстве (Из записной книжки крестьянина) / Р. П. Климык // Почаевский листок. – 1914. – № 11. – С. 12.
37. Всеподданнейший отчёт о произведённом сенатором Турау исследовании причин беспорядков, бывших в гор. Киеве // Материалы по истории русской контрреволюции. – СПб., 1908. – Т. I : Погромы по официальным документам. – С. 204-296.
38. Мазепинская опасность // Киевлянин. – 1914. – № 60 (1 марта). – С. 1.
39. Гаухман М. В. Єврейські погроми на Правобережній Україні в жовтні 1905 р. (за матеріалами київської преси) / М. В. Гаухман // Історичні записки : зб. наук. праць. – Луганськ : Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2010. – Вип. 28. – С. 25-31.
40. Гаухман М. В. «Справа Бейліса» (1911-1913 рр.) : версії та історіографія / М. В. Гаухман // Гілея : наук. вісник. – К. : Українська академія наук, 2009. – Вип. 27. – С. 53-60.
41. Всеподданнейший доклад председателя Совета министров. [Ранее 15 июля 1906 г.] // Грани таланта империи / П. А. Столыпин; ред. колл.: И. И. Демидов, А. Р. Соколов, В. В. Шелохаев. – М. : РОССПЭН, 2006. – С. 79-91.
42. Курлов П. Г. Гибель императорской России / П. Г. Курлов. – М. : Современник, 1991. – 255 с.
43. Ганелин Р. От черносотенства к фашизму / Р. Ганелин // Ad hominem. Памяти Николая Гиренко. – СПб. : МАЭ РАН, 2005. – С. 243-253.
44. Подболотов С. Николай II как русский националист / С. Подболотов // Ab Imperio. – 2003. – № 3. – С. 199-223.
45. Аврех А. Я. Столыпин и третья Дума / А. Я. Аврех. – М. : Наука, 1968. – 520 с.
46. Аврех А. Я. П. А. Столыпин и судьбы реформ в России / А. Я. Аврех. – М. : Политиздат, 1991. – 286 с.
47. Меньшиков М. О. Всероссийский национальный союз / М. О. Меньшиков // Письма к русской нации / М. О. Меньшиков; сост. и предисл. М. Б. Смолина. – М. : Имперская традиция, 2005. – С. 41-43.
48. Половинчак Ю. Газета «Киевлянин» і українство : досвід національної самоідентифікації / Ю. Половинчак. – К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2008. – 218 с.
49. Циркуляр Киевского губернатора А. Ф. Гирса, от 24 февраля 1912 г., на имя уездных исправников // Союз русского народа. По материалам Чрезвычайной следственной комиссии Временного правительства 1917 г. / сост. А. Черновский; ред. и вступ. ст. В. Викторова. – М., Л. : Госиздат, 1929. – С. 379-380.

Крапивенцев М.Ю.

УДК 94:093(477)“1921”

РОЛЬ ПОЛНОМОЧНОЙ КОМИССИИ ВЦИК И СНК РСФСР ПО ДЕЛАМ КРЫМА В ЛИКВИДАЦИИ БЕЛО-ЗЕЛЕННОГО ДВИЖЕНИЯ В КРЫМУ В 1921 ГОДУ

Актуальность. После гражданской войны и иностранной интервенции Крым находился в крайне тяжелом положении. Социально-экономическая напряженность, вызванная разрухой, вывозом хозяйственного и продовольственного сырья, поставили население полуострова на грань физического выживания. Ситуацию усугубляла ошибочная политика советской власти в первые месяцы 1921 года: изъятие большей части пахотных земель во вновь создаваемые совхозы, вместо наделения ею крестьян; концентрация армейских частей на полуострове, лишенном запасов продовольствия; игнорирование интересов коренных народов Крыма; продолжение политики «красного» террора [6]. В этих условиях на полуострове сформировалось так называемое «бело-зеленое» движение, противостоявшее большевикам. Деятельность «бело-зеленых» приводила к усилению социальной и политической нестабильности на полуострове. Вопрос о том, как представители новой власти справились с этой проблемой, какую роль в ликвидации «бело-зеленого» движения сыграли представители центральной и местных властей, является важным аспектом в изучении истории образования Крымской АССР.

Постановка проблемы. Проблеме «бело-зеленого» движения и борьбы с ним посвящены работы исследователей А.В. Ишина [4], В.Н. Пашени [8], Д. Соколова [11], С.П. Мельгунова [7], Д.В. Омелчука, М.Р. Акулова и др. [9]. Работы М.Р. Акулова, Д.В. Омелчука и др., С.П. Мельгунова и Д. Соколова посвящены изучению «красного» террора в Крыму. Вследствие этого, в их работах внимание сосредоточено на карательной политике советских органов власти, а «бело-зеленое» движение лишь упоминается в его контексте. Наиболее подробно данный вопрос изучил А.В. Ишин. В диссертационном исследовании автор подробно анализирует «бело-зеленое» движение, определяя причины его появления, форму и методы борьбы с ним, вводит периодизацию данного явления. Новые грани в изучении борьбы с «бело-зеленым» движением открывают ранее не использованные документы центральных государственных архивов России,